

VERSCHIJNT

Alle dagen, behalve Zon- en Feestdagen.

PRIJS DER ADVERTENTIEN:

Van één tot zes regels. f 1.00.
Voor alken regel méér. 0.15.
Behalve de 25 cts. zegelgeld.

ZATURDAG 20 AUGUSTUS.

UITGEVERS-DIRECTEUREN:

JOH. NOMAN en ZONN, te 's Gravenhage.

Brieven franco aan het Bureau De Grondwet.
Jan Hendrikstraat, n. 259.

ABONNEMENTSPRIJS:

Voor 's Gravenhage per 3 maanden
Voor de overige steden des Rijk

Hoofd-Bureau voor Ned. Oost-Indië:

W. J. VAN HAREN NOMAN, te Batavia.
Prijs franco per Landmail voor Java en buitenbezittingen,
per jaar, met vooruitbetaling bij het nemen van het
abonnement f 60, Ned. Cour.

Staten-Generaal.

Tweede Kamer.

Wet regerende het op de onderscheidene kerkgenootschappen.

ZITTING VAN VRIJDAG, 19 AUGUSTUS.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslagen over het wets-ontwerp tot regeling van het toezigt over de onderscheidene kerkgenootschappen.

De heer GROEN VAN PRINSTERER begint met de twee redenen op te geven, waarom hij zich op dit oogenblik inzonderheid genoopt vindt het woord op te vatten. Hij en zijne vrienden zijn namelijk bij deze gelegenheid in een eigenaardigen toestand geplaatst; en hier, waar de beslissing van hunne stem zal afhangen, wil hij niet, dat anderen hun kunnen te gemoet voeren, dat, indien men meer met hunne gedachten en gemoedstemming bekend ware geweest, het nog mogelijk ware geweest hen over te halen. Maar eene andere reden bestaat hierin: dat de quaestie, die de Kamer bezig houdt, vooral gisteren op een terrein is gebragt, waarop hij meermalen had gezegd den strijd niet te ontwijken; en er zijn gisteren vooral woorden gebezigd, waardoor hij — hij zegt niet als Protestant — maar als lid der Kamer, als burger van den Staat — het stilzwijgen niet mag bewaren. De goede verstandhouding zijner vrienden met het Ministerie zal door zijne rede niet verstoord worden. Hij zal nu niet de redenen uiteenzetten, waarom hij meent, dat hetgeen men zich bij deze wet heeft ten doel gesteld, wellicht op eene andere wijze zou verkrijgbaar zijn. Hij zal niet indringen in de zamenstelling van het tegenwoordig Ministerie, maar hij zal de gedachtenwisseling met de ministers bewaren tot de behandeling der artikelen. Bij de artikelen zal namelijk door hem worden getoetst, of er niet in de wet nog iets is overgebleven, dat behoort tot die jammerlijke, niet vrijheidlievende, maar *vrijzinnige* politiek, die ons Vaderland heeft gebragt in dien ongelukkigigen toestand, als waarin men zich thans bevindt. Hij zal daarbij onderzoeken, of deze wet, als zij is aangenomen, zal kunnen worden ten uitvoer gelegd, of zij voor uitvoering vatbaar is? Of het Gouvernement bij die uitvoering voor moeilijkheden en onoverkomelijke gevaren zal gedekt blijven? Dit alles zal beter bij de artikelen kunnen worden ter sprake gebragt. En nu is zijne algemeene beschouwing ten deze, dat de wet minder is eene *politie*-wet, dan wel eene *politieke* wet, tegenover wat den heer BOSSCHA in zijne treffende rede zoo juist had genoemd, — tegenover de politieke greep, die de curie van Rome in zijn vaderland heeft gedaan. Hij wenscht dan ook, dat eene weêrstreving worde geboden aan het ultramontanisme, maar om alle misvatting te voorkomen voegt hij er onmiddellijk bij, dat hij met dat woord niet bedoelt eenigzins de hand te reiken aan hen, die *vrijzinnige Roomschen* worden genoemd. Hij zal ook niet treden in de moeilijke en kerkelijke vraag omtrent de betrekking tusschen den Paus en de bisschoppen; maar wanneer hij spreekt van eene ultramontaanse rigting, dan bedoelt hij daarmee die rigting, welke tegen de onafhankelijkheid van het wereldlijk gezag en de gewetensvrijheid van anderen. En als hij de quaestie hiertoe terugbrengt, dan denkt hij aan het verwijt, aan vele leden gedaan, dat zij zich te veel plaatsen op een *Protestantsch* standpunt. Maar dan moet hij aan hen, die dat verwijt deden, vragen, of zij van hunnen kant niet te veel van een *esprit de corps* uitgingen; of zij zich niet te veel plaatsten op een eenzijdig standpunt; of zij niet te zeer voorbij zagen, dat het hier geheel en alleen betreft een *politiek* standpunt, dat niets te maken heeft met godsdienstzaken, met vrije godsdienstzaken, met vrije organisatie, met het geloof der Katholieke Kerk? Hij wil alleen dit betoogen, dat er, volgens de Grondwet, in verband met de tegenwoordige omstandigheden, een wederstand geboden wordt tegen de herlevendiging van het ultramontanisme, en dat dit ligt in den zin, in den geest, dat dit de hoofdgedachte was van de zoogenaamde April-vergadering. Dit alles zijn dus zuiver constitutionele en historische quaestien. Hij zegt: in den zin der Grondwet, maar er is zoo krachtig en zoo meesterlijk over het Vlede hoofdstuk der Grondwet gesproken, dat hij daar niets meer zal bijvoegen dan eenige enkele vragen: 1° Is de partij van het afgetreden bewind in de laatste jaren in de interpretatie der Gwt. zoo gelukkig geweest? Hij herinnert slechts aan art. 173, in

verband met de voordragt eener rentebelasting; aan art. 140 der gemeentewet; aan het 5de add. artikel der Gwt. en al wat daerom handeld is, en aan art. 11 der Gwt. in verband met de voordragt van het Huis van Oranje-Nassau. 2° Eene andere vraag is deze: Zou het ook kunnen zijn, dat de zondelingen, meer dan zondelingen verklaring van art. 170, 169 en 164, welke thans, tegen vroegere verklaringen aan, beschouwd worden als het geheele hoofdstuk te domineren, in verband met de verlegenheid tegenover vroegere antecedenten, — hare kracht heeft verloren? — 3°. zou het niet bewijsbaar zijn, dat bij de Grondwet van 1815, toen men met zooveel eerbiediging op de regten der zuidelijke provincien, op de regten der Roomsch-Katholiek heeft gelet, nog meer voor godsdienstvrijheid is gezorgd dan in die van 1848? — en de tegenwoordige minister van justitie zal, als mede-ontwerper der laatste, wel moeten erkennen, dat zij in dit opzigt in een zeer merkbaaren zin is gewijzigd. — 4°. Licht het niet in den aard der zaak, dat, door *gelijkheid* van *bescherming*, *ongelijkheid* van *toezigt* niet alleen denkbaar is, maar dat tot handhaving der gelijke bescherming ongelijkheid van toezigt wordt vereischt? En hij voegt er nog dit bij, dat de Grondwet stellig in dien zin is anti-ultramontaansch, dat er werkelijk artikelen in zijn, die, zoo niet protestantsch, althans anti-ultramontaansch in strekking zijn, gelijk uit den tegenstand in 1815 blijkbaar is; zoodat die anti-ultramontaansche rigting der Grondwet een preventief karakter medebrengt. Hij kan overigens op dit punt zich geheel vereenigen met de uitlegging door den heer van der Bruggen gegeven omtrent het woord *preventief*, bij uitnemendheid in dit opzigt, bij deze aangelegenheid, als bijkans eenzijdig met repressief, als men te doen heeft met eene magt, die nu niet op het oog nieuw. Hij heeft nu eene laatste opmerking omtrent de grondwet. Men had zich bijverd aan te toonen, dat het gouvernement zoo weinig kracht vindt in die grondwet. Maar als men nu kon aantoonen, dat werkelijk het gouvernement volgens de grondwet weerloos was tegen die ultramontaansche rigting. Wat zou daarvan dan het gevolg zijn? Zou men dan niet zeggen: er heeft een schromelijk misverstand plaats gehad? en zou er dan geen kreet opgaan om dat misverstand te doen ophouden en om de regten van den Staat meer en meer in overeenstemming te brengen met de gelijkheid en de bescherming van regten en behoeften van het Nederlandsche volk? — De spr. gaat nu over tot het historische gedeelte zijner voordragt. Er wordt hier een wederstand vereischt tegen het herlevendigd ultramontanisme. Hij zal in de historische herinnering der zaak het voorbeeld volgen van onderscheidene Sprs. en merkt, even als zij, op, dat men dezerzijds niet brandvrij, maar ook niet ligt schuw verlangt te zijn. Maar er is hier nog eene andere vraag, die hij beantwoorden moet. Wat baat — vroeg men — een beroep op de geschiedenis, van weers zijden gedaan, daar dit toch een arsenaal is, waaruit men elk voor zijne stelling allerlei wapentuig kan halen? Hij twijfelt, of die redenering juist is; hij twijfelt of deze tegenwerping kracht heeft in deze vergadering, die de geschiedenis kent. In eene vergadering als deze moet men in de gebruikmaking der geschiedenis behoedzaam zijn, om zich niet door een eenzijdig gebruik zelf te kwetsen. Hij zal tot die stelling een voorbeeld bij brengen. Toen de heer MACKAY gesproken had over het gebeurde in Italië en van het vonnis, dat werd, wat heeft toen een ander lid gedaan om de billijkheid van dat vonnis te bewijzen? Heeft hij de consideranten van dat vonnis voorgelezen? Neen hij heeft zich bepaald bij de lezing van een artikel uit het dagblad de Tijd. Kan dat worden overeengebragt met de echte regelen van historische kritiek? Een ander lid had gesproken van stroomen bloeds, in den 30jarigen oorlog gevloeid. Dit was zeer zeker het geval in een oogenblik van verregaande verbolgenheid. Maar thans vraagt hij aan dat lid, of het hem vergeten is, dat de oorlog was aangestookt en gevoerd door de Jezuïten, als het middel om hun doel te bereiken, en dat de Paus daartegen nader heeft geprotesteerd? Een ander lid (de heer STORM uit Breda) had gevraagd: meent gij dan, dat de Paus zich stellen zal aan het hoofd van een leger, bestaande uit bisschoppen, pastoors en kapellanen, om dit land te veroveren? Maar Spr. vraagt hem of het Hof van Rome niet zonder dien zondelingen maatregel het middel heeft gevonden om onrust en oorlog te brengen in andere Staten, waardoor een groot gedeelte van Europa wordt verwoest? Datzelfde lid had voor zijn betoog ook nog herinnerd aan hetgeen vroeger met de Afgescheidenen heeft plaats gehad. Is die verwijzing echter gelukkig geweest?

Spr. treedt nog in vele beantwoordingen van vorige sprekers en zegt dat hij zich geheel plaatst op het historisch terrein. En dan wil hij eene *Nederlandsche*, eene *nationale politiek*. Welke is steeds die politiek geweest? Om de R. K. kerk te eerbiedigen, om der Roomsche godsdienst zooveel mogelijk vrijheid en welwillendheid en toegegenheid te betoonen als mogelijk was. Maar op één punt werd tegen haar wederstand geboden: daár, waar het gold gewetensdwang van anderen. Men wilde de R. K. kerk eerbiedigen, niet al datgene, wat men gezegd heeft tot de volledige ontwikkeling dier kerk te behooren. Kortom, in ons land heeft altoos die conciliërende politiek, om aan allen vrijheid te geven, op den voorgrond gestaan; en daarom is ons land genoemd het *klassieke land der vrijheid*. Maar de heer STORM en andere leden hadden zich over dat woord verwonderd; zij meenden, dat het op ons land niet toepasselijk was en hadden een donker tafereel opgehangen van hetgeen vroeger in de generaliteits-landen heeft plaats gehad. Spr. ontkent niet, dat de handelingen van dien tijd, welke hij betreurt, schadelijke gevolgen voor ons vaderland hebben gehad. Maar — daár komt het op aan — men moet dit voor oogen houden, dat ons land vergelijkenderwijs den naam verdient van het klassieke land der vrijheid en dit zal hij al dadelijk bewijzen. Waarover beklagt men zich toch? dat de vorming eener kerk niet mag geschieden zonder toestemming van het Gouvernement? Maar in andere landen worden onze kerken gesloopt. Beklaagt men zich, dat men zijne godsdienst in schuren heeft moeten uitoefenen? Maar elders zijn geloofsgenooten overrompeld en ter dood gebragt? Dat men in het toekennen van ambten geene juiste en billijke evenredigheid in acht heeft genomen? Maar onze geloofsgenooten in den vreemde waren reeds blijde, als zij als stinte burgers, zonder verhoogde belastingen, mogten uitoefenen. Derhalve wordt Nederland vergeleken derwijs zeer terecht genoemd het klassieke land der vrijheid. In Nederland heeft de vrijheid van conscientie altijd op den voorgrond gestaan; zijn alle gezindheden vergeleken derwijs vergund vrijelijk, als stille burgers, hunne Kerk te dienen.

De heer REINDERS is in eene ontwikkeling getreden van hetgeen aanleiding tot dit ontwerp heeft gegeven. Naar zijne meening had men den raad van het vorig ministerie moeten volgen, dan was er rust in den lande gebleven. Hij zou zich verheugd hebben, dat de Kath. kerk zonder moeilijkheid die vrijheid heeft verkregen, waarop alle ingezetenen en alle gezindheden aanspraak mogen maken. Men moet geene zwakheid verraden in eigene beginselen, door anderen te weigeren, wat men verlangt. Het komt hem voor, dat men de bevolking voor de verschijning der bisschoppen overdreven vrees heeft ingeboezemd. Het voorgedragen ontwerp levert hem vele bezwaren op. Hij gelooft niet dat de Grondwets-vrijheid daardoor zal worden bevorderd. Hij is integendeel beducht, dat men zich later niet aan de verklaringen zal houden, welke thans door dit ministerie worden afgelegd; het geeft tot allerlei vragen aanleiding en het is aan twijfel onderhevig of sommige bepalingen, b.v. art. 5, nopens het klokkengelui met de grondw. voorschriften zijn overeen te brengen. Hij betreurt het voor het Vaderland en voor den Koning, dat men HD. den raad gegeven heeft op dit oogenblik eene dergelijke voordragt aan de Kamers te onderwerpen, waardoor het crediet naar buiten kan worden verminderd; de rust en eendragt naar binnen kan worden geschokt. Hij boopt, dat die raad niet zulke droevige gevolgen zal veroorzaken als vroeger een raad aan Koning Willem I gegeven, die de vernietiging des Koninkrijks en de afscheiding van België heeft te weeggebragt.

De heer VAN HEIDEN REINSTEIN verheugt zich integendeel, dat de Koning dit ontwerp heeft aangeboden. Hij is voor het ontwerp gestemd, doch zal gaarne tot deszelfs verbetering medewerken. Hij heeft daartegen geene grondwettig bezwaar; de voordragt is noodzakelijk, vooral tegenover het standpunt van Rome. Met genoegen heeft hij de krachtige en waardige taal vernomen, die van den kant onzer Regering in den laatsten tijd aan den kardinaal Antonelli is gericht. Na de gehouden redevoeringen, vooral na die van den laatstvorigen spr., zal hij het voorbeeld van andere leden volgen, voorloopig van het woord afzien, doch zich voorbehoudende om het nader te verzoeken, zoo daartoe noodzakelijkheid mogt bestaan.

De heer VAN ASCH VAN WIJCK verklaart zich mede voor het ontwerp, doch zal mede voorloopig van het woord afzien.

De heer DIRKS zal mede in geene noodeloze herhaling treden. Even als vele andere leden verklaart hij, als zijn gevoelen dat het ontwerp niet in strijd is met de Grond-

wet en dat (hij geeft dit zonder parzelen te kennen) de vaststelling dezer wet noodzakelijk is.

De heer RIXX geeft de gronden te kennen, welke hem bewegen zich voor het ontwerp te verklaren. De gehouden discussien hebben hem al meer en meer versterkt in het gevoelen, dat dit ontwerp noodzakelijk is geworden. Hij betreurt dit diep, maar laat den tegenwoordigen toestand onaangeroerd, dien overledende aanteekenen, die dezen hebben doen geboren worden. In die overtuiging van de noodzakelijkheid dezer voordragt stapte hij over vele bezwaren, welke de uitvoering kan veroorzaken, heen. Hij gelooft dat het gemakkelijk geweest ware, alle spanning voor te komen, zoo men bij de bevolking de overtuiging had doen ontstaan, dat er volstrekt geen denkbeeld is om iemand in den lande zijne godsdienstige vrijheid te onthouden. Bestaat er echter bij een deel der bevolking eenige opgewondenheid, men stelle dan daartegenover die, welke bij de Protestanten door al het voorgevallene is te weeg gebracht. Daar waar hij waarheid en recht voor zich heeft, laat hij zich niet afschrikken door verbloemde vreesaanjaging. Was er in dit ontwerp iets, waarbij de grondwetsvrijheid verkort werd of waarbij men in het leerstellige trad, hij zou het ontwerp niet goedkeuren. Het Vde hoofdstuk der Gwt. is echter onvolledig en dit ontwerp strekt tot aanvulling daarvan. Zoo men deze wet vroeger had vastgesteld, dan ware men nooit in dien moeilijken toestand gekomen, waarin men zich nu bevindt. Hij meent, dat het de bedoeling van den grondwetgever wel degelijk geweest is, om door te waken, het kwaad te voorkomen. Hij kan niet inzien, dat hij dit ontwerp ketenen worden gesmeed, die een vrij volk onwaardig zouden zijn. Vergelijkt hij dit ontwerp met hetgeen elders, zelfs in orthodoxe Kath. landen bestaat, dan vraagt hij het, waar de kerk zoo geheel vrij is en zal zijn, als bij ons. Hij is boven allen secten-geest verheven. Hij maakt zelfs in zijnen huiselijken kring volstrekt geen onderscheid tusschen belijders van eenige gezindheid. Hij telt onder Cath. innige en beste vrienden. Geen wantrouwen hoegenaamd bezielt hem jegens achtbare priesters in ons vaderland. Maar hij wijst op den inhoud en de strekking van de allocutie en andere stukken, die van Rome zijn uitgegaan. Daardoor werd het geheele nederl. volk beledigd. Dit heeft tot de onrust aanleiding gegeven. Dat moet op waardige wijze beantwoord worden. Dat heeft de koning in de Troonrede gedaan. Eene voorafgaande mededeeling der organisatie had eene *conditio sine qua non* tot hare invoering, moeten uitmaken. Geene vrees voor bisschoppen heeft de bevolking in onrust gebracht. Maar de invoering en het herstel der bisschoppelijke hiërarchie op de wijs zooals zij plaats vond was er de oorzaak van. Immers men heeft die aangesloten aan eenen tijd, die met eene zwarte kool in de geschiedenis van het Vaderland staat aangeschreven. Hij stelt er eene eer in tot eene bezadigde kamer te behooren, maar toch moet die bezadigheid niet in laauwheid ontwaarden. Hij betreurt dat in het midden der XIXe eeuw zulke gebeurtenissen hebben plaats gehad, maar die waardigheid des lands moet gehandhaafd worden. Daarop vertrouwt hij; dat dit niet door fraaie woorden geschieden Oranje rekent op Nederland en Nederland rekent steeds op Oranje. Hij kan zich niet met de algemeene strekking van het ontwerp geheel vereenigen, doch sluit geene amend. uit, waardoor de voordragt nog zouden kunnen worden verbeterd.

De heer ENGELN ziet van het woord af, doch verklaart zich mede voor het ontwerp.

De heer VAN BOSSE is minder gelukkig dan vorige sprekers, die, zich verenigende met het ontwerp, de korthed hebben kunnen betrachten. Men zal echter den bijzonderen toestand waarin hij in deze kamer verkeert, moeten erkennen. Het is hem voorgekomen, dat de tegenwoordige tijd, dien men thans beleeft, wel eenige overeenkomst heeft met een vroeger tijdperk onzer geschiedenis. Hij bedoelt den tijd na de scheiding van België. In 1830—39 bestond er eene groote ingenomenheid met de maatregelen der Regering. Menige krachtige woorden werden gewisseld. Zij die het destijds waagden aanmerkingen te maken en die met de Regering verschilden, hetzij over den loop der onderhandelingen, hetzij over de aangenomen houding, werden destijds maar al te dikwerf voor vijanden van den Koning en het Vaderland, als onruststokers, als jacobijnen afgeschilderd.

Hij vreest dat zij, die het ook thans met de Regering niet eens zijn, dat men hun hard zal vallen. Men zal hunne aanmerkingen welligt aan bijoormerken toeschrijven; hij voorziet dit, ook ten zijnen aanzien. Maar wanneer hij de mannen der oppositie van 1830—39 thans niet meer als vijanden van het vaderland ziet aangemerkt, ja hen als de warmste vrienden van het vaderland ziet beschouwen; dan ontstaat bij hem de hoop, dat men in lateren tijd de houding der tegenstanders billijker zal beoordeelen en hen van alle bijoormerken zal vrijspreken. Dit doet hem besluiten om met vrijmoedigheid zijn gevoelen kenbaar te maken. In den loop dezer discussien is meermaals gesproken over de handelingen van het vorig ministerie; het is niet met zachtheid, met onpartijdigheid, met billijkheid beoordeeld.

Integendeel, zijne handelingen zijn hard beoordeeld, zoo zelfs, dat men in het orgaan eener partij, die zo lang het noodig zij, het ministerie ondersteunt, gelezen heeft, dat men liever den constitutionelen regeringsvorm ten gronde zou zien gaan, dan dat de mannen van het vorig ministerie weder zouden optreden. Hij heeft gelukkig de overtuiging, dat de onpartijdige geschiedenis een minder hard oordeel over die mannen vellen zal. Waaruit ontstaat echter die harde beoordeeling? Hebben de leden van het vorig ministerie dan de belediging niet gevoeld; hebben zij den smaad eenvoudig voorbijgezien? De daadzaken, die het tegendeel bewijzen, zijn aanwezig. Men moge verschillen over de wijs, waarop zij daartegen zijn opgekomen, men moge wenschen dat het nog meer gedaan had, doch zeer zeker is het vorig ministerie niet ongevoelig geweest over

denaangedanen smaad.

Maauwelijks was de vastgestelde invoering bekend, of het vorig ministerie heeft geene zorgen, moeite noch pogingen nagelaten, om het trachten den grootsten steen van aanstoot weg te nemen, in welke poging het door zijne aftreding werd gestoord. Meermaals heeft men het opgemerkt, dat de publieke opinie, aals zij oordeel velt over afgetreden Staatsambtenaren, zelden rechtvaardig, dikwerf zeer onbillijk is. Hier was dit inzonderheid het geval met den vorigen minister van Buitenl. Zaken. Het heeft hem leed gedaan, dat de *Staats-Courant* van 27 April jl. niet nog meer stakken heeft openbaar gemaakt. Hij verdenkt volstrekt niemand; hij neemt aan, dat het bij vergissing, bij toeval geschied is, dat men bij de bloemlezing, welke in het licht gegeven werd, juist die stukken heeft gekozen, die bij het publiek eenen verkeerden indruk hebben gemaakt, en dat men zelfs een stuk aan het licht gebracht heeft, dat nooit voor publiciteit bestemd was. Door dien ongelukkigen samenloop van omstandigheden werd de vorige Minister van Buitenlandsche Zaken zoo geheel verkeerd beoordeeld. Om dit te bewijzen behoeven de omstandigheden slechts herinnerd te worden. Den 16en April jl. vroegen al de ministers van het vorig kabinet hun ontslag. De Koning nam dat van 4 aan en weigerde het ontslag aan de 3 overige. Het was natuurlijk, dat het publiek toen aan eene meerderheid of minderheid in den Raad dacht. Dat oordeel was ook ongegrond. Van de 7 ministers, die hun ontslag vroegen, waren er drie, die opgetreden waren, nadat de zaak, die zo veel spanning heeft veroorzaakt, reeds was afgelopen.

Dat was het geval met de min. v. Oorlog en Justitie, maar vooral met den min. van Buitenl. Zaken, die de portefeuille eerst bekomen heeft, toen de zaak geheel voldongen was, zelfs tot de laatste letter toe en die er alzoo volstrekt niets meer aan heeft kunnen doen. Hij zal nu niet verder over de onvolledigheid der gedane diplomatieke mededeelingen nitweiden, maar toch moet hij de aandacht vestigen op eene omstandigheid, die het ontslag van het vorig ministerie heeft vergezeld, die wel den Min. v. Buitenl. Zaken vooral betrof, maar waarbij toch ook de andere leden van het vorig kabinet betrokken zijn.

Hij vraagt niet meer naar andere mededeelingen; zij zouden weinig meer baten; de slag toch is geslagen; maar hij moet herinneren, dat wel bekend gemaakt is het rapport van den Raad van Ministers van 14 April jl. betrekkelijk de adressen, doch dat men zich bepaald heeft tot de mededeeling der *Conclusie* van het rapport van 6 April. Dat rapport strekte om eenige adressen ter zijde te leggen. Het blijkt nu echter niet, welke adressen bedoeld werden. Als geschiedkundige herinneringen en tot bevordering van eene meer billijke beoordeeling kan strekken, dat zich daaronder adressen bevonden, waarbij aan den koning verzoeken werden gedaan, die, zoo men

Ook in het rapport van het tegenwoordig ministerie van 26 April jl. komen onderscheiden zinsneden voor, waaruit een verkeerden, een ongunstigen indruk nopens de handelingen van het vorig kabinet kunnen voortvloeijen, zoo leidde men daaruit af, dat het vorig ministerie de eer van regeringsmaatregelen niet aan den Koning zou bewezen hebben. Toen hij dat las werd hij met diep leedwezen vervuld; het was eene ongegronde beschuldiging. Tot wederlegging dier beschuldiging herinnert hij o. a. aan hetgeen in de Kamer is voorgevallen, ten aanzien van de afschaffing voor een deel van den accijns op het geslagt.

Dergelijke beschuldigingen hebben hem des te meer leed gedaan, omdat daaruit zo veel aanleiding getrokken werd, tot de meest ongruonde, ongerijmde en onware geruchten, ten aanzien der betrekkingen tusschen den koning en de leden van het vorig ministerie. Heeft men zelfs niet durven verspreiden en is men niet zoover gegaan om uit te strooijen, dat die ministers niet dien eerbied aan den koning zouden hebben bewezen, die elk onderdaan aan het hoofd van den Staat verschuldigd is.

Hij zal de kamer met al die praattjes, met al die lasteringen niet ophouden. De bekende les van BAZILE is maar al te goed bekend. Hij zal alleen zeggen, dat de vorige ministers een billijker en rechtvaardiger oordeel hadden mogen verwachten. Of de publieke opinie ten huane aanzien billijk geweest is, of zij den toestand, waarin het ministerie geplaatst was, wel in het oog gehouden heeft, meent hij evenzeer te moeten betwijfelen. Was dat ministerie volkomen vrij? Had het *table rase*? Neen, het moest eene keuze doen. Er bestond een concordaat. Toen er dus sprake was van de vestiging der organisatie van de R. C. kerk, ontstond de vraag of men de werkeur zou geven aan een concordaat, of dat men aan de Grondwetsbepalingen haren wijzen loop zou laten. Hij zal zich nu niet bezig houden met het onderzoek der vraag, of de sluiting van een concordaat met de begrippen en de beginselen der Grondwet overeenkomt. Maar hij wil dit alleen vragen: of de regeling der hiërarchie bij concordaat minder onrust zou hebben doen geboren worden? Men herinnere zich slechts wat er in 1827 en 1841 is voorgevallen.

Het kabinet was van oordeel dat de wet van Germinal hier te lande niet wettig verbindend was. En wat was nu het gevolg van zijne politieke handeling? Het kabinet voldeed aan billijke en gegronde wenschen van de R. C. bevolking en wel op eene wijs, geheel strookende met de voorschriften der Gwt. Maar het verlangde vrije regeling, altijd in overleg met de Regering, voor het minst eene voorafgaande mededeeling; dat was een *stellig beding*, of zou men denken, dat toen de minister van Buitenl. zaken, de heer van Sonsbeck, in zijn rapport aan den Koning over het resultaat der onderhandeling, van twintig September 1852 te kennen gaf, dat hem officieus was

mededeeld, dat er eene officiele mededeeling zou geschieden, die verklaring niet op goede gronden steunde? Neen, zulke verdenkingen van kwade trouw mag men, zonder bewijs, niet aannemen. De goede trouw had medegebracht dat aan die voorwaarde zou zijn voldaan. Zij werd echter niet vervuld. Hij erkent het, het ministerie heeft vertrouwd en is blijven vertrouwen, dat die mededeeling zou worden gedaan. Het werd in die verwachting te leure gesteld.

In den loop dezer discussien heeft men dienaangaande gewezen op de tegenstrijdige verklaringen van den gewezen minister van Zuylen, en den kardinaal Antonelli. Het ligt in den aard der zaak, dat hij, persoonlijk, daarover niet veel kan zeggen. Hij toch nam ook de portefeuille van het ministerie voor Herv. Eeredienst waar, en stond alzoo met de gevoerde onderhandelingen in geene dadelijke aanraking. Maar eene zaak kan hij als eerlijk man getuigen: het is dit, dat van het eerste oogenblik af, dat zich de vraag voordeed, of er vooraf eenige mededeeling gedaan was, hij altijd heeft vernomen, dat dit niet was geschied, en het antwoord dat hij bekam was steeds hetzelfde, dat er aan de toezegging niet was voldaan. Nog een ander punt meent hij te moeten behandelen. Gedurende de discussien heeft hij dikwerf gehoord, dat het Hof van Rome of de ultramontaansche partij, op de invoering der R. K. hiërarchie hadden aangedrongen; dat was het geval niet. Sedert 1841 vond dit geen plaats. Het waren de Nederlandsche Katholijken, hune notabiliteiten, die er op aandrongen; het Hof van Rome deed dit niet, het maakte er geen haast mede. Dit was ook natuurlijk, want de ultramontanen zijn er niet medegediend, dat Nederlanders de bisschoppelijke zetels bekleeden. Zij zouden beter het land als eene missie hebben blijven beschouwen. Was de politiek, die het vorig ministerie in deze volgde, dan niet verkiezelijk? In welke verzoenenden zin men zich ook moge doen hooren, wat men ook zeggen moge, men zal deze wet niet als het werk van onpartijdigheid beschouwen. Immers daardoor zullen de ultra-protestanten, de jverars, die zich ook nu op den voorgrond hebben geplaatst, niet bevredigd worden. Evenmin als in 1827 en in 1841 wilden deze bisschoppen. Men zie slechts de organen van die partij. En de meer gematigde protestanten zullen ook deze zich niet beklagen, dat hunne wenschen worden verijdeld. Als men toch de handelingen van het vorig en het tegenwoordig ministerie naast elkander legt, en men dan ziet dat alles nederkomt op een juridisch geschil over het al of niet bestaan eener fransche wet, maar dat voor het overige men geen enkel gezag in handen zal krijgen, zal men dan niet vragen: of daartoe een ministerie moest worden verwangen en eene kamer ontbonden; zal het daaruit niet blijken, dat het vorig ministerie de zaken niet zoo verkeerd heeft behandeld? Doet toch het tegenwoordig ministerie niet hetzelfde als het vorige? Heeft de min. van justitie niet gisteren openlijk gezegd, dat, zoo deze wet halve bestaat het verschil alleen over het geldige eener fransche wet.

Daarna heeft de heer VAN BOSSE het wetsontwerp niet bestreden, welk gedeelte wij in ons bijvoegsel zullen opnemen.

Na de schorsing heeft de heer LOM DE BERG het wetsontwerp uitvoerig bestreden, op grond van ongrondwettigheid en gevaarlijk voor de rust en orde van het land.

De heeren HOEKWATER en HOFFMAN hebben verklaard voor de wet te zijn gestemd, maar van het woord af te zien om de discussien niet noodeloos te rekken.

De heer VAN HOËVELL heeft dit voorbeeld niet gevolgd, maar, in verband met de wet beschouwd den oorsprong, de zamenstelling en de daden van het ministerie, dat thans aan het bewind is. Deze redevoering werd door het volgende incident gekenmerkt. De Spr. verklaarde dat, indien zijne informatie juist waren, een der drie ministers, die leden waren van het vorig en leden van het tegenwoordig ministerie, het bekende adres aan den Koning, waarbij het geheele Ministerie collectief om ontslag vroeg, niet krachtig, niet kort genoeg had gevonden. De Spr. meende, dat zulk een gedrag wel eenige opheldering vereischte.

De MINISTER VAN OORLOG meende reden te hebben, dat gezegde persoonlijk op hem te moeten toepassen, en hij stond op om te verklaren, dat deze mededeelde bijzonderheid onjuist was; want dat hij zich met dat adres niet heeft kunnen vereenigen, omdat hij het niet krachtiger, maar wel korter en eenvoudiger had willen hebben; en dat, indien hij evenwel het bekende adres had onder teekend, dit geweest was, omdat hij meende destijds zich van het Ministerie niet te mogen afscheiden.

De heer VAN HOËVELL heeft daarop eenvoudig geconstateerd, dat hij het niet was geweest, die den Minister van Oorlog had aangewezen, als hebbende hij slechts van een der drie ministers gesproken.

Eindelijk heeft nog de heer TER BRUGGEN HUGUENHOLT de wet krachtig bestreden, waarna de verdere discussie werd verdaagd tot morgen-ochtend (Zaterdag) ten 10 ure, al wanneer het woord is aan den heer STRENS.

[Onze geabonneerden zullen morgen het uitvoerig verslag ontvangen van de tweede helft dezer gewichtig zitting.]

Buitenland.

De zitting van het Engelsche Parlement zal morgen zaterdag, gesloten worden.

De mededeeling, welke lord J. Russell in het Lagerhuis over de Oostersche zaken gedaan heeft, heeft blijkbaar in en buiten het Parlement weinig genoegeen gegeven; en de scherpe taal van Dr. Hayward en Lord Dudley Stuart tegen de staatkunde der Britsche ministers, die als wankelmoedig en zwak werd voorgedragen, heeft een diepen indruk gemaakt. De beurzen te Londen en te Parijs hebben den terugslag daarvan enigermate ondervonden. Intusschen heeft Lord J. Russell verklaard, dat de ontruiming van de vorstendommen als de stellige voorwaarde van verdere onderhandelingen zou worden beschouwd, en zoo lang die ontruiming niet in allen deelen had plaats gehad, de Britsche vloot ook bij de Dardanellen zou gestationneerd blijven. De minister heeft er bijgevoegd, dat aan den Generaal Gortzakoff alreeds de bevelen daartoe waren afgezonden. Indien den Britschen minister hiervan kennis draagt, kon hij ook veilig verklaren, dat de vrede afhankelijk was van de ontruiming. Men verzekert dan ook dat de Russen tusschen den 12 en 15 den overtocht over de grenzen zullen volbragt hebben. Dat vraagstuk schijnt dus aan geene bedenking meer onderhevig. Er moeten echter nog eenige bezwaren over dat der uitgewokenen bestaan; Rusland en Oostenrijk zouden dit te dezer gelegenheid mede willen beslecht hebben; doch hieraan wordt minder gewigt gehecht.

De bepaalde toetreding van de Porte is nog niet ontvangen; den 8 Augustus was te Konstantinopel nog niets beslist; men kon de voorstellen uit Weenen, die den 2 zijn afgezonden, toen ook nog niet ontvangen hebben. De Porte had een commissaris naar Servie gezonden.

Uit Egypte verneemt men, dat de Onder-Koning zich met zijnen neef Saïda-pacha verzoend heeft. Te Alexandrie had de spaansche consul-generaal kwade bejegeningen van de bevolking ondergaan, doch hem was dadelijk voldoening gegeven en de schuldigen waren gestraft.

In Griekenland blijft de orde bewaard, ofschoon er nog zekere spanning in de gemoederen schijnt te heerschen, ten gevolge van de onzekerheid, waaromtrent men zich steeds nopens het Oostersch vraagstuk bevond. De meerderheid van de Grieken was altijd voor Rusland gestemd, doch de koning en zijne regering legden veel behoedzaamheid aan den dag, om het land voor moeilijkheden te bewaren en de rust te handhaven.

De keizer der franschen zal Zaterdag naar Dieppe vertrekken.

In de volgende maand zal te Brussel de vereniging van statistici plaats hebben uit verschillende landen; Nederland zal daarbij door de heeren van Ackersdijk en van Baumbach vertegenwoordigd worden.

Volgens de Engelsche berigten van gister werd de mededeeling over de Turksche zaak als van nog ongunstigen aard beschouwd, en had dit eerst invloed ter beurse gehad. Doch ook geruchten wegens verhooging van het disconto der bank werkten nadeelig. Toen echter de ongegrondheid van die geruchten bleek, zijn de prijzen verbeterd.

Uit de Vereenigde Staten vernam men, dat er eenige krijgsmagt naar de Rio Grande was gezonden, ten gevolge van de bewegingen der Mexicanen.

Onder de jongst aangekomenen uit de Ver. Staten behooren de Amerikaansche gezant, de heer Buchanan, en de heer Bainwell, consul van N.-Amerika te Amsterdam.

In Mexiko is het, ten gevolge van de burgeroorlogen, zoo onveilig, dat geheele benden roovers het land afloopen. Eene dier benden heeft een geleide van Santa Anna's echtgenoot aangetast, waarbij de behuwbroeder van dat opperhoofd, zwaar is gekwast en een zijner vrienden, de heer Detmer, gedood.

Met de Nederl. schooner Isabel uit Curaçao heeft men berigt, dat de stad Cumana, in Venuzuela den 15 Julij door eene aardbeving geheel is verwoest.

Men rekent dat er wel 800 menschen bij zijn omgekomen. Kolonel Paez en eene geheele compagnie artillerie kwamen daarbij om het leven. De burgeroorlog in Venuzuela had door dit zware onheil als 't ware een einde genomen.

Binnenland.

's Gravenhage, 19 Augustus.

Z. M. heeft aan de na te melden officieren bij de rustende schutterij op hun verzoek eervol ontslag verleend, te weten: in Noordbrabant: 3de afd., 2de bat., 1ste comp., aan J. J. Schatjes, als kapitein; in Gelderland: 2de afd., 1ste bat., 3de comp., aan G. Langeler en G. de Greeff, als 2de luitenant; in Zeeland: bat. n° 3, aan D. P. Dominicus, als 2de luitenant, 1ste afd., 1ste bat., 5de comp., aan J. Spree, als 2de luitenant; 2de bat., 4de comp., aan D. J. van der Meij, als 1ste luitenant; 3de bat., 4de comp., aan J. M. Boetes, als 2de luitenant; in Groningen: 1ste bat., 3de comp., aan L. K. de Vries, als 2de luitenant; 4de bat., 1ste comp., aan P. Venckers, als ka-

pitain, en aan mr. C. de Ranitz, als auditeur bij den schuttersraad van het 1ste bat. rustende schutterij in Groningen; aan G. H. Coops als 1sten luit. bij de 5de comp. van het 1ste bat. der 2de afd. in Gelderland.

Z. M. heeft bij de na te noemen rustende schutterijen benoemd en aangesteld: in Noordbrabant: 3de afd., 2d bat., 1ste comp., tot kapitein C. van den Briel, in Gelderland: 2de afd., 1ste bat., 2de comp., tot kapitein A. J. T. Kobus; tot 1ste luit. G. Kleve tot 2den luit. B. Prins, en P. Slagregen, in Utrecht: 1ste bat., 3de comp., tot kapit. H. van Wijk; tot 1ste luit. mr. F. L. van Oudhoorn, tot 2de luit. A. de Joncheere; in Friesland: 1ste afd., 1ste bat., 5de comp., tot 2de luit. W. W. Anema, 2de bat., 4de comp., tot 1ste luit. J. D. Lont; tot 2de luit. G. D. Deinema; 3de bat., 4de comp., tot 2de luit., D. van den Berg; in Overijssel: 2de bat., 2de comp., tot 2de luit. Jhr. P. Z. Jannus van Hemert; 4de comp., tot 2de luit. J. S. A. Boejink, en G. J. Swam; in Groningen: 1ste bat., tot auditeur bij den schuttersraad, mr. A. J. Hesselink; 3de comp., tot 2de luit. J. H. Buffinge, thans sergeant; 4de bat., 1ste comp., tot kapit., mr. J. Geertsema van Wijchgel van Schildwolde, tot 1ste luit. H. J. de Weerd, tot 2den luit., J. Honkes.

Z. M. heeft aan J. M. Goijarts, op verzoek, eervol ontslag verleend als burgemeester van Budel, onder dankbetuiging voor de diensten, door hem aan den lande bewezen.

Z. M. heeft op hun verzoek eervol ontslag verleend: als aan de heeren O. W. van Passchenbroek, secretaris van den Polder Reest, prov. Gelderland; C. Verseveld, als hoogdijkheemraad van den Polder Oost-IJsselmonde, provincie Zuidholland; en benoemd in het bestuur van den Zuidpolder van Woensdrecht; gemeente Hinkelenoord, prov. Noordbrabant, tot dijkgraaf, den heer J. Brill, en tot gezworenen de heeren A. Jacobs en Moors; tot sekretaris van het polderdistrict Wageningen en Bennebroek, provincie Gelderland, den heer J. van Rijn Jz.; tot heemraad in het polderdistrict van de Dremptsche, Odenhoofsche, Hoogleurensche en Oldenburgsche dijken, provincie Gelderland, den heer H. Braukelink Bz.; tot heemraad van den zegenpolder, onder Rhoo, provincie Zuidholland, den heer C. van der Sijs; in het bestuur van den Eendragtspolder, op den grond van Goudswaard, provincie Zuidholland tot dijkgraaf den heer W. van de Erve, en tot heemraad den heer J. Boender; tot heemraden van den ring van Putten, provincie Zuidholland, de heeren H. de Vos, D. Vermaat, P. de Raat, J. Saarloos en D. Oosthoek; tot heemraad van den Anna-Paulowna-polder, provincie Noordholland, den heer J. Blaauwer Az.; tot hoogheemraad van de Watergraafsmeer, provincie Noordholland den heer A. van den Broeke; tot hoogheemraad van den Zeeburg en Diemerdijk, wegens het district Loenen, provincie Noordholland, den heer B. Hagedoorn; tot oudwaardsman der Vier Noordercoggen voor de Hoogwondercogge, provincie Noordholland, den heer J. van Leeuwen; tot kamenaar bij het collegie van den Lekdijk bovendams, provincie Utrecht, den heer Jhr. C. W. E. C. de Geer; tot leden van het collegie van gecommiteerde geërfden van Eemnes, provincie Utrecht, de heeren L. Hoogboom en L. H. Rutgers van Rozenburg; tot gecommiteerde van den binnepolder het bedijkte Rondebreek, provincie Overijssel, den heer J. Nieuwenhout; tot dijksvolmagt van de Bildtpolders, provincie Friesland, den heer E. van van Loon Jz.; tot dijksvolmagt bij het dijkbestuur der contributie het Nieuw Bildt, provincie Friesland, den heer E. A. Bekius.

Z. M. heeft benoemd tot ontvanger der directe belastingen en accijnzen te Edict o. a., den heer G. Merckens, thans ontvanger der directe belastingen, in- en uitgaande regten en accijnzen te Posterholt.

De heer ROEFSEN heeft, als amendement op de in discussie zijnde wet voorgesteld, om de 8de of slotparagraaf van art. 1. luidende:

„Voor zooveel er zich onder de bepalingen, bij dit artikel bedoeld, enige bevindt, welke de medewerking van het staatsgezag vereischt, wordt die medewerking niet verleend, tenzij de bepaling vooraf door Ons is goedgekeurd.”

te vervangen door de volgende bepaling:

„Bepalingen, waarbij over de medewerking van het staatsgezag wordt beschikt, blijven zonder gevolg, zoolang dezelve niet door Ons zijn goedgekeurd.”

Men verneemt, dat de heer Lightenvelt des ochtends van den 11 dezer de terugreis naar het Vaderland ondernomen heeft. Zijne reis gaat over Livorno, Genua en Milaan naar Zwitserland, waar hij zich nog eenigen tijd denkt op te houden. Men mag verwachten, dat de hooggeplaatste tourist onverwijd nadat het lot der wet beslist zal zijn, voor goed herwaarts zal keeren. (De Tijd.)

* De Staatsraad, Commissaris des Konings in de provincie Zuid-Holland, heeft aan de gemeente-besturen kennis gegeven, dat de inspectie over de zich met verlof bevindende miliciens, dit jaar wederom slechts éénmaal, en wel in de maand October aanstaande, zal gehouden worden.

Ons is gisteren, zegt de Tijd, uit den Haag toegezonden een gedrukt blaadje, vier bladzijden groot, ten opschrift voerende: Een bescheiden woord. De wet op de kerkgenootschappen. Het blijkt niet waar en bij wien dat blaadje gedrukt is en evenmin wie er de schrijver van is. Daar is evenwel grond voor het vermoeden, dat het uit de pen gevloeid is van een der leden van de volksvertegenwoordiging, en dat het inzonderheid bestemd is geweest voor de Regering en voor eenige leden der Kamer. Wij laten hier eenige zinsneden volgen uit het Bescheiden Woord.

„Het wetsontwerp ter regeling van het toezigt op de kerkgenootschappen is van hoogst gewigtigen aard: de beslissing der Staten-Generaal daaromtrent, kan onberekenbare gevolgen voor het geheele Vaderland hebben.

„De gepastheid eener wet kan men zelfs uit het standpunt van de bestrijders dezer wet aantoonen. De Grondwet veroorlooft haar zamen te stellen, volgens den bekenden regel, omdat zij het niet regtstreks verbiedt.

„Mogt de tegenwoordige voordragt ten laatste worden verworpen, dan staat eene ministeriele crisis van het ergste soort voor de deur; het zou hoogst bedenkelijk wezen de Tweede Kamer te ontbinden, zoo dat noodig mogt blijken; eene ontbinding der Eerste ware van zeer onzekere uitkomst, en het vormen van een nieuw ministerie hachelijk. Buitendien zou dan waarschijnlijk onder de Protestanten diezelfde stemming herleven, die zich korten tijd geleden zoo onweerstaanbaar geuit heeft.

„Wordt daarentegen de voordragt aangenomen en ten uitvoer gelegd, dan gevoelen de Katholijken zich terecht of te onrecht even gekrenkt als de Protestanten in geval van verwerping. De eenmaal aangenomen wet niet uit te voeren, zou niet ligt eene waardige houding zijn, en denkelijk tevens eene zeer moeilijke tegenover vele Protestanten.

„Het geldt al het mogelijke van wederzijden toe te geven om slechts de bedreigde eendragt in ons vaderland te redden.

„Welligt is dat mogelijk, welligt bestaat een middelweg tusschen aannemen en verwerpen, tusschen het bitter grieven van de grootste en kleinste helft onzer landgenooten. Wanneer de vertegenwoordiging kan bewogen worden, artt. 1 en 5 van het gewijzigd ontwerp aan te nemen, en de regering, zich daarmee te vergenoegen, dan ware dit eene voor beide partijen eervolle transactie, die met zich zou voeren, dat de Kath. kerk krachtens de aangenomen artikelen goedkeuring verzocht en verkreeg van het status quo, dus onder de bepaling, dat Mgr. Zwijzen te 's Hertogenbosch en Mgr. van Vree te Warmond, bleven residenten, terwijl de regering eene voordragt zou doen, om de verdere regeling dezer gewigtige zaak tot kalmer tijdstip uit te stellen.”

Na de aankomst van het bat. grenadiers in het kamp bij Zeist, welke Dingsdag 11. plaats had, was de bezetting van 't kamp als voltallig te beschouwen. De oefeningen zullen thans dagelijks plaats hebben, waarneer het weder ze toelaat.

Men ziet thans vele bezoekers naar het kamp langs den schoonen straatweg naar Amersfoort trekken, welke weg niet over Zeist loopt maar over de Bilt langs het huis ter Heide. De kantines, ruim 60 in getal, worden reeds druk bezocht. Om al die aanleg- en ververschingsplaatsen op te noemen, zoude eene te lange reeks vorderen; wij zouden dan in de 1e plaats moétén wijzen op de groote tent, het Haagsche bier- en koffijhuis genaamd, die bijzonderlijk voor de kampende troepen is ingerigt, om dan een paar tenten onzer stadgenooten te noemen, namelijk de schoone tent Café des Pays Bas, en die met zijn ruim balkon Austerlitz, en te eindigen met de potten- en broedertjeskramen. Genoeg zij het dus te vermelden, dat er voor de bezoekers ruimschoots gelegenheid bestaat, om zich van herberging en ververschigen te voorzien. (U. C.)

Gisteren is van de werf Hollandia van de scheepsbouwmeesters Blok en Matthijsen te Amsterdam, te water gelaten het brikship Wildeman, groot 200 lasten, bestemd voor de groote vaart, te voeren door kapt. J. A. Spijckman, voor rekening van eene reederij onder directie van den heer M. E. Lapidoth.

In de zitting van den 16den van den gemeenteraad te Amersfoort zijn ingekomen de aanbevelingsbrieven van Curatoren der Latijnsche Hoogeschool voor het Conrectoraat, namelijk voor de heeren E. J. van Gorkom, te Utrecht, J. C. Hummel, te Amsterdam, en E. Mehler, te Leiden en voor het lectoraat, in de wiskunde voor de heeren J. Borst, te Amersfoort, G. Greven, te Culemborg en P. D. Koning, te Oostburg.

Op Maandag, den 29sten dezer, des namiddags ten 12 ure zal te Dordrecht het Barkschip Jan Schouten, bestemd voor de groote vaart, voor rekening eener reederij onder directie van den heer Gerard Mauritz, te water worden gelaten.

Op den 17den heeft de gemeenteraad te Alkmaar besloten onder autorisatie van Ged. Staten des Woensdags van elke week eene veemarkt aldaar te doen houden, het denkbeeld hiervan was van de kamer van koophandel aldaar uitgegaan. Tevens is besloten de broodzetting te dier stede af te schaffen, echter onder voortdurend toezigt van het gemeentebestuur.

Men verneemt uit eene goede bron, dat de Amerikaansche Regering besloten heeft, om ernstig aan te dringen bij het Spaansche gouvernement op de betaling der schuld, voortspruitende uit de in 1831 geconverteerde Cortes-bonds, bekend onder den naam van Dufferrons van 1831; in dien zin moet de onlangs benoemde Amerikaansche gezant te Madrid zijne instructiën hebben ontvangen.

Op 1 Julij bevonden zich in de Kolonien van de Maatschappij van Weldadigheid 10,127 personen en dus 566 minder dan in het vorige kwartaal; de gezondheid der kolonisten bleef goed. De Maatschappij heeft een legaat van f 7000 ontvangen, van wijlen vrouwe M. C. Schenkhuizen, wed. J. M. Molkenboer, te Amsterdam.

Uit het algemeen verlag van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen blijkt, dat van 9 departementen in de Provincie Groningen betrekkelijk tot de herhalingscholen 1851—1852 berigten zijn ingekomen, als: van Groningen met 240 leerlingen, die 208 uren onderwijs hebben ontvangen van 9 onderwijzers, die f 350 voor belooning ontvingen. Bellingwolde 61 leerlingen, 210 uren onderwijs, 6 onderwijz. f 61. Bedum 102 leerl. 156 uren onderwijs, 5 onderwijzers f 78. De belooning vrij geëevenredigd aan die te Bellingwolde: $\frac{1}{2}$ minder onderwijs, $\frac{1}{3}$ minder kosten. Pekela 50 leerlingen, 128 uren onderwijs, 5 onderwijzers f 42,90, dus minder uren, meer kosten. Noordbroek 69 leerlingen 54 uren onderwijs, 6 onderwijzers f 70, dus $\frac{1}{4}$ der uren onderwijs, van Bellingwolde en dezelfde onkosten. Marum 75 leerlingen, 152 uren onderwijs, 5 onderwijzers f 109,58 dus $\frac{1}{2}$ minder onderwijs, de helft meer onkosten dan te Bellingwolde. Muntendam 108 leerlingen, 34 uren onderwijs 2 onderwijzers, f 30,10. Veel leerlingen, weinig uren onderwijs, klein personeel van onderwijzers, zeer weinig geld. Uithuizen 70 leerlingen, 40 uren onderwijs, 3 onderwijzers f 16,50. West Langewold 64 leerlingen 240 uren onderwijs 4 onderwijzers, f 33,08; meeste uren van onderwijs, minste kosten.

De Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland heeft de volgende prijsvraag uitgeschreven:

Wat kan er gedaan worden tot bevordering en uitbreiding van het maatschappelijk onderwijs der Israëlitische jeugd in Nederland met het oog op de eischen van onzen tijd en op de belangen der godsdienst?

Wat kan de Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland hiertoe bijdragen?

Op welke wijze moet de Maatschappij hiertoe werkzaam zijn?

Voor het beste antwoord, indien zulks waardig wordt gekeurd, wordt uitgelooft: 1°. een gouden eerepenning op den stempel der Maatschappij, met eene geldelijke belooning van f 50, als prijs; 2°. een zilveren eerepenning op denzelfden stempel, als accessit.

De antwoorden moeten worden geschreven in de hollandsche taal, met eene andere hand dan die des schrijvers, en vóór primo Maart 1854 vrachtvrij worden ingezonden bij den algemeenen Secretaris.

Ieder antwoord moet vergezeld gaan van een verzegeld naambriefje, voorzien van een motto, hetwelk almede moet geschreven zijn aan het hoofd van het antwoord.

De bekroonde antwoorden worden het eigendom der Maatschappij. De niet bekroonde blijven gedurende twee maanden na de algemeene vergadering ter beschikking der schrijvers. Na dezen termijn worden de ongeopende naambriefjes vernietigd, en worden ook die antwoorden het eigendom der Maatschappij.

Het Hoofdbestuur van bovengemelde maatschappij heeft tevens bekend gemaakt dat de niet-bekroonde antwoorden, op de in het vorige jaar uitgeschreven prijsvraag, gedurende twee maanden ter beschikking der schrijvers, blijven bij den algemeene Secretaris der Maatschappij, den heer J. Teixeira de Mattos, te Amsterdam.

Ingezonden Stukken.

Mijnheer de Redacteur!

Wel verdient is de lof, die in Uw geacht dagblad aan den heer Professor Broere, den schrijver van het "bezadigd woord", wordt toegezwaaid. Onze pamflet-litteratuur is meereendeels zoo walgend van inhoud en vorm dat het moet verheugen, te kunnen wijzen op eene brochure uitmuntende door degelijkheid, gematigheid, heuschheid en sierlijkheid van stijl.

Om nu deze hoedanigheden des te beter, bij wijze van tegenstelling, te doen uitblikken en tevens de pomp-litteratuur met een libel te verrijken, heeft de reeds door zijne Aprilspreken beruchte Barger een quasi antwoord aan den Warmondschen hoogleraar gepubliceerd, even gedrochtelijk van vuilardigheid als bespottelijk van omgagt. Wel moet het gezond verstand van het "klasieke land der gewetensvrijheid" beneveld zijn; wel moet de godsdienst de felste der hartstogten zijn om den verkondiger der goddelijke Liefdewet tot het voeren eener dusdanige schimptaal te verlagen. Het "antwoord" wemelt van amoenteiten in dezer voege: "het bloeddorstige, het afgodische Rome, de Jezuïten, de grootste pest der aarde; de R. C. Eeredienst en leer is op "geld en telkens weer op geld gebouwd enz. enz." Hoe jammer dat het geschiedverhaal van de avocatie van eene spookgedaante door den Heer van Vree niet ietwies meer is uitgewerkt.

Remedia tegen de episcopophobie. De Maistre zegt ergens: "lorsque les enfants s'épouvantent de quelque objet lointain, agrandi et défiguré par leur imagination, pour réfuter une "bonne crédule qui leur dit: c'est un ogre, c'est un esprit, c'est un revenant, il faut les prendre doucement par la main et les mener à l'objet même."

Wellicht nu zouden de Bieschoppen, die men minzaam zegt en voorkomend, er wel toe zijn over te halen om, ter bespoediging der terugkeer van het nationale verstand, publieke audientien te verleenen ten einde de goe gemeente in de gelegenheid te stellen zich visu et tactu te overtuigen dat zij geene "bloeddorstige tijgers" zijn, gelijk de zachtzinnige dominé Doedes beweert.

Aan de Redactie van de Grondwet.

"Qui a voulu la Charte, si ce n'est que la loi civile de-meurât non pas indifférente, mais neutre envers les diverses croyances? Un seul acte en faveur de l'une d'elles vous conduit au dernier terme de l'intolérance et à l'invasion de l'autorité civile par l'autorité religieuse; telle est la véritable question devant laquelle toutes les autres doivent s'abaisser et pâlir." (Le duc DE BROGLIE en 1825.)

"Oui, nous lui rendrons sa force (à l'Eglise), venaient dire à la tribune les ministres avec attendrissement; vous voyez tout ce que nous faisons pour elle: — et la majorité applaudissant à ce beau zèle, accordait ses suffrages en échange." (Histoire de la Restauration, par CAPEFIGUE.)

Reeds door anderen, is meermalen op de wijze lessen gegeven, ons door BILBERDIJK, in zijne *Geschiedenis des Vaderlands*, als het ware voor deze dagen van Godsdienstgeschillen nagelaten. — De Préface van *Méditation et Etudes morales* par M. GUIZOT, in September 1851 geschreven, bevat vele aanbevelenswaardige wenken voor het beginsel van godsdienstige vrijheid. — Maar opmerkelijk vooral zijn de navolgende woorden van RUYER-COLLARD, in 1825 uitgesproken en in de *Histoire de la Restauration*, par A. DE LAMARTINE, terug te vinden:

"J'ai voulu marquer ma vive opposition au principe théocratique, qui menace à la fois la religion et la société; principe d'autant plus sérieux, que ce ne sont pas, comme aux jours de la barbarie et de l'ignorance, les fureurs sincères d'un zèle trop ardent qui rallument cette torche... La théocratie de notre temps est moins religieuse que politique; elle fait partie de ce système de réaction universelle qui nous emporte; ce qui la renouvelle, c'est qu'elle a un aspect contre-révolutionnaire," etc.

"De si fortes paroles, zegt DE LAMARTINE iets verder, s'é-moussent contre la superstition des uns, contre l'intelligence des autres, contre la lâcheté du plus grand nombre. Elles tombaient de trop haut sur une assemblée, qui s'in-quiétait peu de répudier toute philosophie, de dédaigner toute éloquence, et de profaner toute religion, pourvu qu'elle armât ses passions politiques de toutes les armes empruntées au sanctuaire ou à la législation."

"On aimait le roi, on craignait le règne. La religion, qu'on vénérât comme la plus sainte expression de la liberté, prit sous l'esprit du peuple les couleurs d'une tyrannie."

Het is in de gebeurtenissen van vroeger dagen, niet in de hartstogten van het oogenblik, dat men raad voor de toekomst zoeken moet. Geve God, dat deze bewustheid veld winne.

Advertentiën.

EENE AANZIENLIJKE SORTERING SMAAKVOLLE NIEUWE PARASOLS.

Reiskoffers, Reiszakken; Chemins de fer, Necessaires, Parapluies en Stokken en Etuis voor dezelve, Trouseaux, Scheerdozen, Zwemgordels, Life preservers, Self-protectors, Veldflesschen, Indispensables en diverse andere REISBENODIGDHEDEN.

Nieuwe Sigarenpijpijes in Maroquin Etuis, Cigarillennmakers, Zakvuren, waarbij de Engelsche Potlooden om de Sigaar op te steken, en de Fransche Zwamschijfdoosjes, die bij het doorhalen eener Naald vuur geven; Sigarenrokers, Vischhengels, Sporen, Zakmessen, Scheermessen van TYZACK en BARBER, Porte-monnaies en nieuwe Knip- en Bengelbeurzen.

RODIA GUMMI

om Inkschrift even als Potlood uit te vegen, dat het geen spoor nalaat en men er dadelijk op schrijven kan zonder dat het vloeit.

Engelsche STORTBADEN en ANDERE, die, behalve den stortregen, ook hoogstralen rondom geven. VOETBADEN die zeer doelmatig zijn.

Nieuwe, beknopte en zinrijk te zamengestelde TEL-LURIA, met verklaringen. De Zon wordt door een Lampje vervangen, de omwenteling van Aarde en Maan geschiedt door een krukje en wijst zeer juist Dag en Nacht, de Maansverwisselingen en de Jaargetijden aan.

VERKOOPHUIS en zijne bekende Correspondenten in de andere steden van het Rijk.

"De LONGTERING is thans niet meer ongeneesbaar." Deze, voor menigen Lijder en zijne Betrekkingen zoo troostrijke woorden zijn van Dr. JULIUS LOBETHAL, Practiserend Arts in de Genees- en Verloskunde te Breslau, Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen, enz. Eene kleine Brochure, die daarover eene gemoedelijke voor een ieder verstaanbare Wetenschappelijke Verhandeling bevat, wordt in het VERKOOPHUIS en de bekende Dépôts voor 15 cts. afgegeven. Dr. HORNER, Gasthuis-Arts in Gyongyös, heeft in het Gasthuis *Lobethal's Essence* aan vele Lijders toegediend, en geeft daarvan in eenige Tijdschriften een verslag, dat getrouw in dit Werkje overgenomen is. De voortteekenen der Ziekte, Zwaarte en Steken in de Borst, Heeschheid, Hoest, Pijn op de Borst, Opgeven, enz., worden tevens daarin beschreven en gemakkelijk genezen.

Door JOH. NOMAN en ZOON te Zalt-Bommel, is uitgegeven:

Fransch-Hollandsch en Hollandsch-Fransch WOORDENBOEK.

Zak-formaat, 2 Deelen, gebonden in keurige Fransch-linnen banden, met vergulde rugtitels, groot 10 pag. of 66 vellen in twee kolommen, met eene nieuwe duidelijke letter, door D. BOMHOFF Hz. 2de druk, f 4.

Dit WOORDENBOEK is verrijkt met eenige duizende woorden, die in geene der andere voorkomen, met alle zorg bewerkt door den kundigen Lexicograaf D. BOMHOFF Hz. Met volle ruimte mogen Uitgever dit uitgebreid en goedkoop Woordenboek aan een ieder aanbevelen, als tot heken het volledigste wat men zijk kan afschaffen.

Engelsch-Nederduitsch en Nederduitsch-Engelsch WOORDENBOEK.

Naar de beste Woordenboeken met zorg bewerkt door H. PICARD. Twee deelen, in één keurig Engelsch-linnen band, f 3.90.

Dit WOORDENBOEK, dat zich vooral onderscheidt van alle anderen, door deszelfs volledigheid, zoowel door goedkoopheid, wordt een ieder aanbevolen, vooral ook landverhuizers naar Noord-Amerika.

(66)

Een Reiziger in Manufacturen

Roomsch Katholiek, die voor dit vak in Noord-Babant, Gelderland en Limburg werkzaam geweest en voo goede getuigschriften voorzien is, wordt gevraagd vo een huis in Limburg. De hierop reflecteerenden adresseren zich met vrachtvrije brieven onder letter A aan het bureau der Nieuwe Rotterdamsche Courant te Rotterdam

(67)

Laatste Berigten.

De heer VAN VOORST heeft, als amend. voorgestelden *considerans* der wet aldus te lezen:

"Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat noodig is eenige bepalingen vast te stellen ter uitvoering van het IVde hoofdstuk der Grondwet, Zoo is het" enz.

Wordt deze wijziging aangenomen, dan zal, bij plaatsing van de wet in het *Staatsblad*, het opschrift niet behooren te luiden: "Wet — tot regeling van de kerkgenootschappen" maar eenvoudig: "Wet — houdende eenige bepalingen ter uitvoering van het Vde hoofdstuk der Grondwet"

Prijs-Courant der Effecten.

AMSTERDAM, 19 Augustus 1853.

Nederland. Pct.		Busland. Pct.	
Ned. W. Schuld. 2 $\frac{1}{2}$	63 $\frac{1}{2}$ $\frac{11}{16}$	Hope 1798/1816	5 109 $\frac{1}{2}$
Dito Certificat. 3	76 $\frac{1}{2}$	Dito 1828/1829	5
Dito Dito .. 4	95 $\frac{1}{2}$ $\frac{11}{16}$	Cert. 1831/1838	5
O. I. Leening. 4	94 $\frac{1}{2}$	Dito Dito	4 $\frac{1}{2}$
Amort. Syndic. 3 $\frac{1}{2}$		Dito Hope	4
Hand.-Maats. 4 $\frac{1}{2}$		Dito <i>Stieglitz</i>	4
Belgie.		Dito dito 5e Ser.	4
Certificaten. 2 $\frac{1}{2}$		Inscr. Assig. 6	
D ^o Rothschild. 2 $\frac{1}{2}$		Certific. dito. 6	
Frankrijk.		Polen.	
Obligatiën. 3		Obligatiën. 4	
Spanje.		Oostenrijk.	
Nieuwe. 1	23 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$	Metalliek. 5	82 $\frac{1}{2}$ $\frac{11}{16}$
Dito Buitenl. 3		Dito bet. Amst. 5	95 $\frac{1}{2}$ $\frac{11}{16}$
D ^o Binnel. 3	43 $\frac{1}{2}$ $\frac{9}{16}$	Dito letter B. 5	95 $\frac{1}{2}$ $\frac{9}{16}$
Bew. Sp. Com. 6 $\frac{1}{2}$ $\frac{9}{16}$		Dito 1847. 2 $\frac{1}{2}$	42 $\frac{1}{2}$ $\frac{11}{16}$
Amort. Schuld. 4		Dito 1851/1852 2 $\frac{1}{2}$	42 $\frac{1}{2}$
Portugal.			
Londen. 3	41 $\frac{1}{2}$ $\frac{9}{16}$		
Nieuwe. 4			

Mecic. te Londen 3 pct. 26 $\frac{1}{2}$, $\frac{11}{16}$, $\frac{9}{16}$; Dito onbep. 1 $\frac{1}{2}$; Gren. te Londen p. s. 100 2 $\frac{1}{2}$ pct. 23 $\frac{1}{2}$, $\frac{5}{8}$; Dito onbep. paald 23 $\frac{1}{2}$, $\frac{9}{16}$; Dito uitgesteld 10 $\frac{1}{2}$, $\frac{7}{8}$; Ecuador 4 $\frac{1}{2}$; Venez 39; Peru 82, 83.

De handel en variatie bepaalde zich heden voornamelijk op Portugeesche en Amerikaansche fondsen, welke alle door a zienlijke kooporders merkbaar gestegen zijn, terwijl in Hollandsche Spaansche Oostenrijksche en de overige nieuwe levende fondsen de handelheid was.

FRANKFORT, Donderdag, 18 Aug. Metalliek 5 pct. 8; Bankatiën 1544; Loten fl. 250, 127; Spanje 1 pct. 2; dito 3 pct. 43 $\frac{1}{2}$; Keur-Hes. Loten 38 $\frac{1}{2}$; wissel op Wenen 109 $\frac{1}{2}$.

Oostenrijksche fondsen vaster; Spaansche onveranderd handl onbeduidend.

WEENEN, Donderdag, 18 Augustus. N. Metal. 5 pct. Dito Lt. B. 108; Loten fl. 250 104; Lomb. Ven. 99 $\frac{1}{2}$; actien 1405; Zilver 8 $\frac{1}{2}$; Wiss. te Londen 10.39; Parijs 105.10; PARIJS, 16 Aug. Donderd. Fr. 4 $\frac{1}{2}$ pct. tijd 105.10; Dito 105.10; Sp. Binn. 3 pct. 43; Spanje 1 pct. 2; Belgie 4 $\frac{1}{2}$ pct. 100; N. Metal. 97 $\frac{1}{2}$; Piemont 97.75.

Bij JOH. NOMAN EN ZOON, te 's Gravenhage.

BUITENGEWOON BIJVOEGSEL,

behoorende tot «DE GRONDWET» van 20 Augustus 1853.

Staten-Generaal.

Nader verslag van het slot der zitting der Tweede Kamer, van 18 Augustus.

De MINISTER VAN JUSTITIE, het woord opgevat hebbende, zegt, dat de verdediging, hem overgebleven, na de rede, zoo even door zijnen ambtgenoot uitgesproken, zich beperkt tot een droog regtskundig onderzoek. Hij verkeert daarbij echter niet weinig in verlegenheid, niet uit hoofde hij bezwaar heeft in de verdediging, maar omdat vele bekwame en welsprekende redenaars diezelfde terrein reeds hebben betreden, en de argumenten, tegen de voordragt gericht, reeds hebben opgenomen. Hij zal dan ook, zijns ondanks, hier en daar in herhalingen moeten komen. Hij heeft zich dan voorgesteld aan te toonen: 1°. de noodzakelijkheid eener wet; 2°. het grondwettige eener wet; 3°. dat de Grondwet toelaat eene wet als deze. I. Ofschoon zijn ambtgenoot dit punt heeft behandeld, en nog wel volkomen, zal hij echter dezelfde orde blijven bewaren, maar omtrent dit punt zeer kort zijn, en zich ook te dien opzichte hepalen tot regtskundige argumenten. — Alvorens daartoe echter over te gaan, zal hij eenige opmerkingen behandelen, zijn persoon of depart. betreffende. Een ieder kent de plaats gehad hebbende beweging. Men heeft gezegd, dat die kunstmatig is aan den gang gebracht door allerlei pamphletten en aanplakbiljetten. Z. Exc. moet opmerken, dat de schriften meer het gevolg zijn geweest van de petitiën, die deze zijn voorgegaan; dit is bepaald het geval met een stuk, hetwelk hij niet zal noemen, doch dat hem is gesignaleerd. Maar wat heeft het Ministerie van Justitie ten deze gedaan? Het heeft niet stil gezeten: het heeft door alle middelen, welke in zijne magt waren, de verspreiding en aanplakking trachten tegen te gaan, natuurlijk niet anders dan langs den wettigen weg. Gelukkig gaf eene preventieve bepaling in het Wetb. van Strafr. gereede aanleiding om het aanplakken te keer te gaan en alzoo ergernis te voorkomen; terwijl ook een gedeeltelijk regterlijk onderzoek is aangevangen, ten einde ook langs dien weg het beoogde doel te bereiken. Z. Exc. heeft nog eene andere opmerking, hem meer persoonlijk betreffende. Een zijner voormalige vrienden heeft het vreemd gevonden, dat hij, met zijne denkbeelden, lid van het tegenwoordig kabinet kan zijn. Hij zal daarop antwoord geven, dat hij, bij gelegenheid der Grondwets-herziening, op deze zelfde plaats de hoop heeft uitgedrukt, dat, wanneer eenmaal de Gwt. mogt zijn aangenomen, die scheiding tusschen behoud en vooruitgang, tusschen langzamen en versnelden vooruitgang, mogt ophouden, en dat men eendragtig de Gwt. ten uitvoer zou leggen, niet naar abstracte denkbeelden, maar in den zin, zoo als die is aangenomen. Hij heeft dan ook geen zwaarigheid gevonden, op te treden in een kabinet, hetwelk in dien geest werkzaam was, welke gevoelens de leden daarvan ook vroeger mogten gehad hebben. — Een ander lid is van oordeel, dat het ontwerp in sommige bepalingen vol venijn is. Onder de laaghartigste misdaden behoort zeker het toedienen van venijn, en onder de meest verkeerde voordragten zou behooren, eene wet iets anders te laten bedoelen dan hetgeen de Regering openlijk aankondigt. De bedoeling der Regering is dan ook niet, iets te bedekken. Zij wil geen venijn toedienen, maar klaar, helder water, zoo helder mogelijk, dat ieder het tot den bodem zal kunnen doorzien. Hij voegt er bij, dat bijaldien er in het ontwerp iets mogt zijn overgebleven, waardoor het water nog eenigzins troebel mogt zijn, hij hoopt dat alsdan, bij de behandeling der artikelen, zoo moge gefiltreerd worden, dat er niets dan helder water overblijve. En nu tot het betoog van het eerste punt overgaande, acht hij de wet noodzakelijk uit twee oogpunten: 1°. met het oog op de noodzakelijkheid tot afschaffing der wet van Germinal. Hij moet verklaren, van deze plaats, dat als het ontwerp mogt worden verworpen, hij zich verplicht zou achten de wet van germinal te doen toepassen, juist uit hoofde der solidariteit tusschen opvolgende Regeringen. Immers zijne voorgangers hebben zich steeds op die wet beroepen, en Art. 45 doen toepassen, niet alleen in de meermalen genoemde provincien, maar ook in het hart van het land, in Noord-Holland, Friesland en elders. De stukken daaromtrent zijn bij het Departement voorhanden. Z. Exc. moet er dit bijvoegen, dat, om die wet toe te passen, omtrent sommige bepalingen wel eens verschil heeft bestaan tusschen de ministers van Kath. Eeredienst en van Justitie; maar dit was geenszins over de bestaansbaarheid der wet zelve, maar alleen over de vraag, of Art. 45 alleen gold de steden, of ook het platte land, maar ook bij den Minister van Kath. Eeredienst werd over de toepassing niet getwist. Wat die wet van Germinal aangaat, de Minister van Buitenlandsche Zaken heeft gezegd, dat het grootste verwijt, hetwelk men aan die wet kon doen, was dat zij is van Napoleontischen oorsprong. Spreker gaat niet zoo ver in zijne afkeuring der wet, hij moge dan beschuldigd worden op dit punt niet homogeen te zijn. Hij gelooft, dat er bepalingen in de wet voorkomen, welke niet zijn overeen te brengen met de Gwt., maar er zijn er ook, verscheidene, welke hoogst nuttig zijn. Er

moet ook eenig onderscheid gemaakt worden tusschen de tijden, waarin wetten zijn ingevoerd; tusschen de latere decreten van Napoleon in 1810 en later genomen, en die wettelijke bepalingen onder het consulaat ingevoerd. Zonder ingenomen te zijn met al hetgeen door Napoleon I is verrigt, zal niemand toch ontkennen, dat toen uit een chaos van verwarring, door hem een staat van orde is daargesteld, en dat in die wetten en decreten niet altijd, een zoo overwegend despotismus heerscht, als men soms wil zeggen. De Minister neemt in de tweede plaats de wet noodzakelijk, omdat wanneer men begrijpt dat voor het R. K. Kerkgen., even als voor elkander, vrijheid bestaat, die vrijheid toch in een' gezegeelden staat niet onbepaald kan zijn. Wanneer men dit aanneemt, dan moet men ook bepalingen maken, welke de grenzen dier vrijheid aanwijzen, evenzeer als strafbepalingen tegen de overschrijding dier grenzen. Nu erkent men de mogelijkheid, dat misschien veel daaromtrent bij besluit zou kunnen worden geregeld. Maar dan zou men, voor zoo ver betreft de straffen, zijne toevlugt moeten nemen tot de wet van 6 Maart 1813, waarvan de strafbepalingen zoo weinig geschikt zijn voor dit onderwerp, dat men daartoe niet zou kunnen overgaan. De wet is dus ook noodzakelijk, ten einde eene poenale sanctie te erlangen. — II De Grondwet laat eene wet toe. Inderdaad, wanneer de Minister de vraag zoo algemeen stelt, dan laat het zich bijna niet begrijpen, hoe iemand er anders over denken kan. Immers in elke artikel der Gwt. handelende over Godsdienst, leest men het woord wet. In art. 164 wordt bescherming toegezegd tegen de overtreding der strafwet. Maar deze is niet onveranderlijk. Integendeel verlangt een groot deel der Natie daarin verandering. Eene wet is dus mogelijk. Hoe ver die moet gaan, zal ZEx. nader onderzoeken, maar genoeg, eene wet is mogelijk. Er zijn er, die zeggen, die missie komt van boven, en dit staat hooger dan eene geschrevene wet. Aan dezen zou de Minister moeten antwoorden, dat het voor hen onmogelijk is te leven in een land, waar andersdenkenden wonen. Maar Spr. vindt de wet terug in Art. 169; ja in Art. 170. Maar in Art. 167 is dit zoo duidelijk mogelijk. Daar wordt de Godsdienst-oefening vrijgelaten, maar behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. Indien nu de Regering oordeelt, dat er zoodanige maatregelen moeten genomen worden, en dat er strafbepalingen noodig zijn om ze effect te doen sorteren, dan moet zij daarvoor toch wel bij de Kamer te regt komen. Inderdaad elk punt der Grondwet in gezegde artikelen wijst op eene wet. — III. De Gwt. laat eene wet toe als de aangebodene. Alvorens tot het betoog daarvan over te gaan, moet de Minister een paar opmerkingen in den loop der discussien gemaakt, ter zijde trachten te stellen. De wet, zegt men, is onaannemelijk, omdat daarbij alles wordt afhankelijk gesteld van de goed- of afkeuring der Regering. Ware dit het geval, ZEx. zou allen aanraden er tegen te stemmen. Maar 't tegendeel is waar. In de wet staat geschreven: zij organiseert; het staat u vrij, en geeft mij slechts kennis; en als ge mij in het werk wilt stellen, dan hebt ge mijne goedkeuring noodig. Men moet dus voornoemde stelling niet vooruitzetten, want zij is eene onwaarheid. — Een ander zegt: de benoeming der Bisschoppen behoort noodzakelijk aan den Paus; indien aan de Regering daartoe het regt gegeven wordt, dan geschiedt dit bij conventie met den Paus. Maar ook dit vraagt de Regering niet. Zij wenscht de bisschoppen niet te benoemen. Integendeel, wanneer het ontwerp aangenomen is, dan zult ge uwen Aartsbisschop en uwe Bisschoppen hebben. Dit volgt noodwendig uit de bepalingen der wet zelve. Het hier voorgezette punt is derhalve eene dwaling. Nooit is het 't denkbeeld der Regering geweest, noch de Bisschoppen te benoemen, noch de benoeming af te keuren, wanneer de wet zal zijn aangenomen, maar ook dan alleen. Maar wat de Regering gewild heeft, is te waken dat die vrije organisatie niet zoo ver ging, dat daardoor onrust in den lande zou kunnen geboren worden. — En nu, zegt Z. Exc., na overwinning dezer bezwaren, zijn wij op het terrein. Zoodanige wet, als de Regering op het oog heeft, waarbij slechts belet wordt wat onrust en botsing zou kunnen te weeg brengen, zoodanige wet laat de Gwt. toe: Art. 1 dier wet geeft volkomen vrijheid, behoudens bescherming. Daarbij willen sommigen het regt van den Staat beperken. Men doet daarbij in eens een sprong, en zegt dat de strafwet niet mag zijn repressief, d. i., de Staat moet stil zitten, totdat er eenige daad zal zijn geschied, waardoor de Maatschappij in haar regt verkort is. Z. Exc. zal dien sprong niet doen. Twee leden hebben het reeds aangetoond, dat dit onderscheid tusschen het repressive en preventie niet in de strafwet gelegen is. Deze is evenzeer preventief als repressief of coërcitief. Men sla slechts het strafwetb. op, en op elke bladzijde zal men preventieve bepalingen vinden. Artt. 269—271 Code Penal bepalen straffen nopens *vagabondage*. Die van de eene plaats naar de andere wandelt, zonder bepaald domicilie te hebben; die geld in zijn' zak heeft zonder middel van bestaan, wordt gestraft. Is er iets meer preventiefs? Waarom wordt hij gestraft? omdat van zoo iemand niets goeds te wachten is; omdat de Maatschappij door hem zou kunnen lijden. Om mogelijk kwaad te voorkomen,

wordt straf gegeven. Art. 283 legt straf op voor een geschrift, zonder naam van drukker, wederom preventief. Er kunnen drukpers-delicten zijn, en men moet weten op wien zich te verhalen: van daar de naam van den drukker. Art. 290 bepaalt straffen voor het omroepen of aanplakken van gedrukte stukken, zonder toestemming der politie. Is dit niet mede preventief? Art. 314 bevat bepalingen nopens het dragen van verboden wapens; Art. 353 nopens het begraven van lijken. Spr. zou er nog artt. 277, 305, 306 en nog zoo vele andere kunnen bijvoegen, waarin overal behoedende bepalingen voorkomen, waar nog geene schending van eenig regt plaats heeft, en waarbij toch, ten nutte der Maatschappij, strafbepalingen bestaan. Maar Spr. stapt van het Code Pénal af. Onze Strafwetgev. bestaat niet alleen daaruit; maar is door de geheele wetgeving, en dit is natuurlijk, want wat beteekent een verbod, wanneer het niet van eene strafbepaling vergezeld gaat? En slaat men nu het oog op die algemeene strafwetgeving, dan stuit men weder op hetzelfde beginsel. De wet van 26 Januarij 1815, betreffende het vervoer van buskruid, is geheel preventief. Men wacht niet tot dat een huis in de lucht is gevlogen, maar men maakt preventieve maatregelen omtrent het bewaren en het vervoeren van buskruid. Art. 197 der wet op de militie, straft den ambtenaar van den Burgerl. Stand, die iemand trouwt, zonder bewijs dat hij aan de militie voldaan heeft, ofschoon dit werkelijk het geval is. Art. 24 der Jagtwet straft den hond, ofschoon deze niet gejaagd heeft. Alle bepalingen der wet nopens de Geneeskunde zijn preventief. De apotheker mag geen vergif verkoopen, zonder de noodige bepalingen in acht te nemen. De Maatschappij wacht niet af, dat er een ongeluk plaats gehad hebbe. Men ga dus de geheele wetgeving na, en overal zal men bij de straffen preventie vinden. — Uit het eerste artikel der wet moet dus reeds van zelve preventie volgen, wanneer de rust der maatschappij dit vordert. Maar nu geeft art. 165 Gwt. gelijke bescherming aan alle kerken. Dat woord bescherming is van dien aard, dat zij *per se* uitdrukt het denkbeeld van kennis van den toestand van hem, dien men beschermt. Elke bescherming is voorwaardelijk: onvoorwaardelijk kan die niemand verdedigen. De aard der verplichting, op den Staat gelegd, bevat twee voorwaarden: 1°. kennis van den toestand van hem, die beschermd moet worden; 2°. kennis zijner verplichtingen door den beschermde, ten einde niet te gaan buiten de bepalingen, waardoor hij die beschermen moet, dit niet meer zou kunnen doen. — Z. Exc. vergelijkt te dezer zake den toestand der Regering bij die van een' gezagvoerder in eene neutrale haven, waar zich schepen van onderscheidene Natien bevinden, die elkander beoorlogen. Die gezagvoerder beschermt ze alle. Buiten mogen zij oorlogen: hier moeten zij in vrede zijn. Dit is de toestand van den staat. Uwe oorlogen mogen zijn op het kerkel. gebied, maar ik, die U beschermen moet, ik moet zorgen dat die oorlog niet op mijn gebied kome. Die gezagvoerder der neutrale haven ontleend uit zijn' toestand van neutraliteit een regt om regels te stellen, ten einde rust en vrede in de haven te kunnen bewaren. Het is daarom noodzakelijk, dat hij wete wat de schepen inhouden; dat hij wete hoe ze bemand zijn, opdat men niet gevaar loope, dat een ander schip overvallen worde. Wat is er verder noodig? Dat hij aan de schepen eene ligplaats aanwijze. Hij laat allen toe, beschermt allen, maar wijst aan, waar zij zullen gaan liggen. Het zou anders niet mogelijk zijn, de orde te bewaren. Dit volgt van zelve uit de bescherming; onvoorwaardelijk kan deze aan niemand worden verleend. Wanneer iemand een toevlugt in mijn huis neemt, omdat hij door het volk achtervolgd wordt, dan zeg ik hem: ga achter. Maar wanneer hij uit het raam gaat liggen, om het volk uit te tarten, dan zou ik hem mijne bescherming ontnemen en hem wegzenden. Derhalve legt dit Art. 167 Gwt. aan de Regering de volstrekte verplichting op, die maatregelen te nemen, welke moeten worden beschouwd als behoedmiddelen om in den staat den vrede te bewaren. ZEx. herinnert zich niet, dat een der Spr. Art. 167 uit dat oogpunt speciaal heeft beschouwd. Men is daarover heengegleden, en toch inderdaad door dat Art. is het pleit beslist. Maar behalve die maatregelen van voorzorg, is in dat Art. voorgeschreven, dat de openbare godsdienst-oefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd is, dan waar dit voorheen gebruikelijk is, dat hij voorbeeld men in den Haag met geene processie zou rondgaan. Is dit nu waar, dan moet men eene wet hebben, welke straft hem die dit doet. Anders ware de Gwt. eene doode letter, en zou men daaruit even goed artt. 164—170 kunnen wegschrapen. Ook art. 159 legt de verplichting eener wet op. Wanneer ik mij moet houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten, dan moet er toch eene wet zijn. Het ontwerp wijst die palen aan, maar de minst mogelijke palen, de meest mogelijke vrijheid. Ook art. 170 bevat dezelfde preventie, en dit brengt den minister op het terrein der Gwt. van 1848, waarbij men zich beroepen heeft op hem persoonlijk, als steller van de memorie van toelichting. Nooit is de bedoeling geweest alle banden los te maken en alle voorbehoedende maatregelen na te laten. Hij gaat die

memorie in hare verschillende zinsneden na, en vindt daarin dat de Regering jegens allen regtvaardig, jegens niemand *zwak* wilde zijn; hij vindt daarin, dat men ieders vrijheid *zoo veel mogelijk* ontziende men zich tot matiging en betuiging moest bepalen. Hij zal over den zin dier woorden niet uitweiden; elk toch kent de kracht der uitdrukking: *matigen* en vooral van *betuigen*. En dat blijkt nog verder uit hetgeen op eene andere plaats in de memorie staat, maar juist toen de Regering elk preventief toezigt wilde uitsluiten (hij het *placet*) gezegd wordt, dat als andersdenkenden der Regering den last willen opzeggen, om preventieve maatregelen te nemen, zij dan geene vrijheid meer vragen voor zich, maar eene betuiging voor anderen, welke zij voor zich zouden verwerpen, iets waaraan de Regering geen gehoor mag geven.

En nu een enkel woord over de zin der grondwets-herziening. Hij zal daarover dit zeggen: dat als hem niet alles bedriegt, hij van oordeel is dat indien iemand destijds zou gezegd hebben dat in deze Grondwet aan kerkgenootschappen volle regt was gegeven om kerkelijke vergaderingen te houden naar goedvinden, of het regt aan Rome om niet alleen zoo vele bisschoppen te benoemen als het goed vindt, en ook de zetels te vestigen waar het 't goed vindt, en dan de Regering zou gezegd hebben: ja, dat is de grondwettige vrijheid die wij u geven, dat dan zeer zeker de wet niet met 42 tegen 14 aangenomen, maar verworpen zou zijn geworden met gelijk aantal of misschien met nog meer stemmen. Hij komt nu nog tot de beantwoording van enkele opmerkingen. 1°. het onbegrensde van het preventief terrein. Hij erkent dat dit moeilijk is, maar dat is met alle wettelijke voorschriften het geval, en daarom zegt hij dat eene vrijheidlievende regering (hij geeft aan dat woord de voorkeur boven vrijzinnig), nimmer uit het oog zal verliezen, dat er ook wetten en grenzen zijn voor de wetgevende en uitvoerende magt; dat er, behalve het individueel geweten, ook, om zoo te zeggen, een algemeen geweten bestaat, die zou opkomen tegen wetten, die de regtvaardigheid te buiten gaan. En daarom, er zijn behoedende maatregelen noodig. Wilt gij die niet, o sluit dan deze Kamer, en gaat naar huis, want het is met de maatschappij gedaan, maar ik sta er u niet voor in, dat gij veilig huiswaarts zult komen; want op de wegen, vaarten, schepen, spoorwegen bestaan overal preventieve bepalingen, die tot uwe veiligheid strekken. Sluit dan de Kamer, maar verlaat ook het land, want de Regering kan u niet beschermen. Vervolgens wederlegt hij de bewering van den heer VAN ECK, dat het toezigt op de kerkgenootschappen bij de wet op de vereeniging thuis behoort. Zij zijn er juist niet onder begrepen, d. i. omdat de Grondwet voor de Godsdienst een afzonderlijk hoofdstuk heeft afgebakend, en bovendien zou de Minister niet gaarne voor de kerkgenootschappen uit art. 10 der Grondwet putten, want dat artikel gaat verder en spreekt van *regeling* van het regt. Buitendien, gesteld het argument kon opgaan, dan nog zou daaruit niet volgen dat eene particuliere regeling omtrent de kerkgenootschappen verboden ware; dat niet bij eene afzonderlijke wet het toezigt op de kerkgenootschappen zou mogen worden geregeld.

En hiermede zal de Minister zijne rede eindigen. Hij gevoelt geene behoefte om aan iemand verschooning te vragen, omdat hij zich bewust is niets gezegd te hebben wat iemand, wien ook, aanstoot zou kunnen geven, en dat kon ook niet, om de eenvoudige reden, dat in zijn hart en gemoed niets huisvest dat aan iemand vijandig is!

De Minister van Financiën voorloopig belast met het Departement voor de zaken der Hervormde Eeredienst enz., zal niet herhalen wat reeds door zijne ambtgenooten is in het midden gebracht en zou welligt het stilzwijgen hebben in acht genomen, indien hij niet meermalen, met betrekking tot zijn persoon, had hooren gewagen van hetgeen bij de interpellatie in de vorige kamer door hem was gezegd. Zoo hij zich thans vereenigt met- en medegewerkt heeft tot de indiening der tegenwoordige wet, dan handelt hij daarmede niet in tweestrijd met het vroeger door hem beweerde. Hij heeft toen gezegd — en doet dit nog — dat hij in geenen deele aan eenig kerkgenootschap het regt betwistte om zich naar eigen goedvinden te regelen. Maar men had er kunnen bijvoegen, dat hij de wijze van invoering, welke had plaats gehad, zoodanig beschouwde, dat men daarin niet konde berusten. Hij beweerde toen ook dat de bescherming, aan de kerkgenootschappen te verleenen, in die mate moest worden toegekend, dat de Regering inzage kon erlangen van de wijze van inrigting en regeling, opdat er geene inbreuk zoude kunnen geschieden op de gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat en op de algemeene rust en orde. Nadat nu over zijne interpellatie door onderscheidene leden het woord was gevoerd, gaf hij in beraad de discussie te sluiten, in de verwachting dat de Regering zich de zaak met zorg en beleid zou aantrekken. Hij stelde daarop eene gemotiveerde orde van den dag voor, waarbij hij aanleiding vond om te verklaren, dat hij in zijne beschouwingen geenszins ten doel had gehad, het regt der Katholijken te betwisten om hun kerkgenootschap zelve naar goedvinden te organiseren. Hij neemt dan ook nog niets terug van hetgeen hij bij die gelegenheid heeft aangevoerd. Hij ziet dus niet waar het bewijs is, dat hij door de medewerking tot deze wet de regten der katholijken thans wil ontkennen of verkort hebben, en hij kan dus niet van inconsequentie worden beschuldigd. Wordt dit ontwerp wet, dan zal de regering kennis bekomen van de inrigting der verschillende kerkgenootschappen, ook van dat der katholijken; maar daardoor zal eigene organisatie niet onmogelijk worden gemaakt of die organisatie aan de Regering worden overgelaten. Hij vindt dus nergens grond voor de opvatting, welke omtrent zijne tegenwoordige gedragslijn is gemaakt. Er is ook gespro-

ken van afscheiding van Kerk en Staat, alsof die volkomen in de Grondwet lag opgesloten. Hij bestrijdt die meening. Wanneer zé opging, zou men lijdelijk moeten toezien, dat het gezag der kerkgenootschappen weldra de kracht van het staatsgezag zou ondermijnen. Hij kan dus niet gelooven, dat de Grondwet eene onbepaalde afscheiding wil. Vrijheid van geweten is ten volle gewaarborgd en er bestaat geene vrees, dat die hier te lande immer zal worden verkort; maar zoo daaruit ook kunnen worden afgeleid, dat een ieder, om die vrijheid te genieten, zou mogen doen of verrigten, wat hij voor de vrije belijdenis zijner godsdienst noodig acht? Hij zal tegen eene dergelijke stelling niet herhalen al hetgeen daaromtrent reeds is gezegd, maar nog alleen opmerken, dat dit ontwerp zich niet mengt in de leer of het geloof, maar alleen zal werken, wanneer de kerkgenootschappen zich buiten hun eigen gebied, zouden begeven op het gebied van den staat. Z. Exc. bestrijdt de wijze, waarop de beweging van April is voorgesteld. Die beweging was inderdaad alleen gegrond op het eenzijdige herstel der bisschoppelijke hiërarchie. Hij ontkent voorts dat iets vijandigs in het wets-ontwerp is gelegen tegen het R. K. Kerkgenootschap of iets, dat hunne regten zal kunnen bekorten.

Hij zal overigens in de beoordeeling van de doelmatigheid der wet niet verder dringen, daar dit door de voorstanders reeds met klem van redenen is geschied en de algemeene bedenkingen door zijne ambtgenooten bereids zijn wederlegd. De Regering begeert vrijheid van godsdienst, onafhankelijkheid der Kerk, maar onder toezigt der Regering, schoon buiten haar bestel of medewerking. Dat beginsel is ook bij de behandeling der begroeting van 1851 op den voorgrond gesteld, en de Regering heeft ook toen gezegd, dat, bij de vrije organisatie, niets zou mogen toegelaten worden, strijdig met de orde, de rust of de veiligheid van den Staat.

De heer DE BRAUW verklaart, na den loop dien de discussien genomen hebben, en na de toelichting der algemeene strekking door de minister, dat hij als voorstander van de wet, van het woord afziet, onder voorbehoud om het nader weder op te vatten, zoo daartoe nog noodzakelijkheid mogt bestaan.

De heeren VAN RAPPAARD en BIERUMA OOSTING, insgelijks voorstanders der wet, verklaren eveneens, op dezelfde motiven, van het woord afstand te doen.

De heer JESPERS acht zich verplicht de ongrondwettigheid der voordragt, ook na de verdediging der ministers, vol te houden. Hij verzet zich al dadelijk tegen die soort van splitsing der Grondwets-artikelen van hoofdstuk VI, waardoor het geheele systeem van den grondwetgever uit zijn verband gerukt en gedaturaliseerd wordt. Maar aannemende zelfs, dat art. 164 niets met de overige artikelen gemeens heeft, dan nog vindt hij daarin het bewijs voor de volkomen vrijheid van organisatie der kerkgenootschappen. Wat anders toch zou het beteekenen, volkomen vrijheid van belijdenis te hebben? Dat is niet individueel, maar gemeenschappelijke belijdenis in kerkgenootschappelijken vorm. Maar, zegt men, die vrije regeling van het kerkgenootschap zou kunnen treden op het gebied van het staatsgezag en dus eene suprematie van de kerk boven den staat kunnen te weeg brengen. Maar dat is grondwettig onmogelijk. De kerk heeft wel regt tot eigen regeling, maar op het inwendig kerkelijk terrein; treedt zij daar buiten, dan komt zij in conflict met de staatswet en is strafbaar als burgerlijke vereeniging. De kerk kan dus over den staat, geene suprematie uitoefenen. Er is veel getwist over het zoogenaamd gemengd terrein en over het *ius circa sacra*; maar Spr. kent in ons staatsregt geen van beiden. Hij kent wel eene vrije kerk, die zich zelfstandig bewegen kan en zich inwendig regelen op kerkelijk gebied. Maar op het wereldlijk kan zij nooit uitwendig treden. Wat nu het ontwerp zelf betreft, is het eene strafverordening op maatschappelijk gebied, of bevat het voorschriften voor zedelijke lichamen, of beweegt het zich zuiver op het politiek of burgerlijk gebied? Neen, het treedt op het kerkelijk terrein, ten spijt der Katholijken. Het regelt het toezigt op wat de Kerk in eigen boezem vrijelijk naar de Grondwet mag regelen; het reageert op handelingen, door de Kath. Kerk in de volheid van haar regt tot stand gebracht. Neen, hij mag het met gerustheid zeggen, het vorig Ministerie was werkelijk nationaal in de opvatting en tenuitvoerlegging der Grondwet, en het gebruikte geen twee maten en twee gewigten. De voordragt werpt op de Kath. godsdienst en hare belijders verdenking en minachting, terwijl de Grondwet gelijke bescherming gebiedt, en het ontwerp doet dit alleen ter bevrediging eener blinde of opgeruide partij, welke de Regering, met de Gwt. in de hand, had moeten voorlichten en tot de orde roepen. En dan het gevolg van deze wet? Wordt zij niet met gestrengheid gehandhaafd, dan zullen zij, die meenen er door gebaat te zijn, weinig bevrediging ontvangen en steeds nieuwe eischen doen. Wordt zij wel streng gehandhaafd, welken invloed zal zij dan hebben op een ander, ook niet te verwaarloozen, deel der Natie? Welken indruk zal zij maken op de Katholijken, die evenzeer Vaderland en Koning liefhebben; die in de ure des gevaars evenzeer blijken van moed en trouw hebben geleverd, die ook hebben getoond hun goed en bloed veil te hebben, toen het er op aankwam, ons land van de Fransche heerschappij vrij te vechten? Is het niet te vreezen, dat zij, ondanks alle voorspiegelingen van godsdienstvrijheid en gelijke bescherming, tot het ontmoedigende besluit zullen komen, dat ze waren en nog blijven paria's? Hij zal hiermede besluiten en niet meer over de verbindbaarheid der wet van Germinal spreken.

De heer VAN AKERLAKEN vindt al zijne bezwaren door de Regering nog niet wederlegd en acht het pligt zijne stem

te motiveren. Wel was hij aanvankelijk van meening, eene wet onnoodig en niet in den geest der Grondwet, wel meende hij, dat de invoering der bisschoppelijke hiërarchie geheel onafhankelijk van de Regering kon plaats hebben, maar hij nader onderzoek vindt hij toch danige wet bij de Grw. niet verboden en kan zich met het denkbeeld eener wet vereenigen, daarin ook sterkt door de omstandigheden en door de stoute en moedige daad van den Paus. Ook Spreker was internationaal gevoel geschokt door de allocutie en meent, die taal niet onbeantwoord kon blijven door ieder, zijn vaderland lief heeft. Er moest dus geprotesteerd worden, en boezer hij de heftigheid en overdrijving betuigt van sommigen, zoo zag hij met genoegen den ernst en waardigheid van anderen en kan hij dus zijn zegel vele adressen hechten. Hij is dus nu overtuigd, dat wet is grondwettig en wenschelijk; maar nu is alleen vraag, hoever die wet mag gaan? en dan meent dat zij moet zijn in overeenstemming met de Gwt., zij geene inbreuk moet maken op de vrijheid en onafhankelijkheid der godsdienst of der kerkgenootschappen; al behoort te regelen de aanraking op het gemengd terrein en al wat betreft het *circa sacra*, maar niet het *ius circa sacra*. In afwijking van het gevoelen van den heer GROEN VAN PRINSTRER en anderen, meent hij, dat er wel degelijk een gemengd terrein bestaat, bevattende namelijk die punten van aanraking, die noch tot het gebied van de kerk, noch tot van den Staat behooren, waar gemeenschappelijke zamenwerking vereischt wordt, en die punten wil hij ook bij deze geregeld en duidelijk aangewezen zien. Maar uit dat punt acht hij de wet onvolledig, als behelzende niet de voorzieningen, bv. nopens de kerkgoederen; den overgang in de doode hand, het toezigt op de kloosters; de oprichting van nieuwe kerkgenootschappen; de geheele betrekking tusschen het kerkgenootschap en den staat. En ofschoon het oorspronkelijk ontwerp verbeterd is, het kon toch te aangevuld en verbeterd worden, zóó zelf dat de Rooms-Katholijken er geen bezwaar in hadden. Hij kent ook af de afwezigheid van den heer VAN LIGHTENVAAL zonder echter daarover een blaam op het ministerie te werpen. Maar behalve de onvolledigheid vraagt hij ook nog, met opzigt tot het gemengd terrein, waar begint en waar het eindigt? De heer DE KEMPENAER heeft hem dit niet volledig toegelicht. Hij vraagt ook: wat er gebeuren, als er verschil ontstaat tusschen Kerk en Staat over dat gemengd terrein? De heer WINTGENS zei dan zal de Staat beslissen, krachtens zijn Souvereiniteits-regt; maar de Staat heeft dat regt op eigen gebied en niet op het gebied van de kerk. Dan de regterlijke magt beslissen? Maar hoe zal dat gaan in de practijk? Tegen wien zou de actie worden ingesteld? — Hij is voorts tegen de retroactiviteit, en iedere verbetering, daarin aangebragt, gaarne onderschrijven. Toch geeft hem dit geen vrijheid tot algeheele afstemming. Hij wenscht het Ministerie te ondersteunen in al dat grondwettig is. Zoo ondersteunde hij het vroeger ook, en geloofde ten slotte niet, dat de wet, wanneer zij eenigmate verbeterd wordt, die verderfelijke gevolgen zal hebben, die men er zich van voorstelt.

De heer GROEN VAN PRINSTRER heeft het woord, de wgens het vergevorderde uur worden de beraadslagingen verdaagd tot morgen, Vrijdag-ochtend ten 10 ure.